

GEOPOLÍTICA I INTEGRACIÓ REGIONAL

L'Àrea de Lliure Comerç Continental AfCFTA en el context de la COVID-19

Ainhoa Marín Egoscozábal

Fotografia: "So that we are not erased", [Obiageli Adaeze Okaro](#)

Mentre el continent africà pateix encara les conseqüències econòmiques i socials de la pandèmia, el procés d'establiment de l'Àrea de Lliure Comerç Continental Africana (AfCFTA) continua. Són moltes les ambicions de l'AfCFTA, entre les quals es troben l'augment del comerç intraregional, el foment de la industrialització o la creació d'ocupació. La posada en marxa de l'àrea de lliure comerç, operativa el gener de 2021 malgrat la pandèmia, suposa una fita històrica en el procés de la integració panafricana. En el context actual marcat per les importants dificultats —encara que també per l'inici de la recuperació—, l'AfCFTA es posiciona a l'agenda africana com un instrument clau per a crear mercats més competitius i fomentar el desenvolupament econòmic i social del continent.

Impacte de la pandèmia i la crisi econòmica l'any 2020

La pandèmia de 2020 va posar fi a un cicle d'expansió econòmica al continent africà i va tenir com a conseqüència la pitjor recessió econòmica dels últims cinquanta anys. Aquest impacte es va produir fonamentalment a través dels següents vectors:

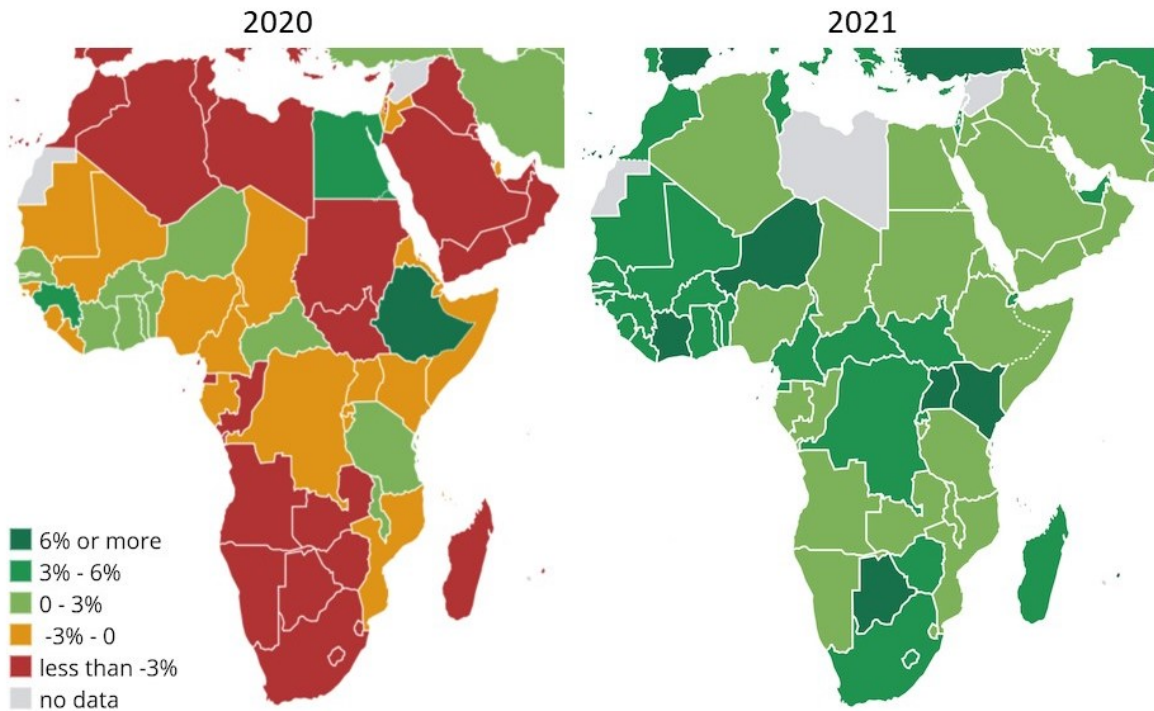
- La caiguda de la demanda i dels preus del petroli, que va afectar no només als productors de petroli africans més importants (Nigèria, Angola, Algèria, Líbia i Egipte), sinó també als països amb gran dependència dels ingressos procedents del cru, com la República del Congo, Sudan del Sud, Guinea o Guinea Equatorial, entre d'altres.
- El descens de les remeses d'emigrants procedents de l'exterior, enviats per la diàspora africana als seus països d'origen. Aquest impacte va ser especialment negatiu per a països com les Comores, Lesotho, Gàmbia o el Senegal, amb gran dependència d'aquests ingressos procedents de l'exterior. En el cas del Senegal, per exemple, el 10% del seu Producte Interior Brut (PIB) prové dels ingressos per remeses.
- L'ensorrament dels ingressos del turisme, que va afectar un nombre important d'economies africanes. La paralització de l'activitat turística va afectar de forma més intensa a aquells països més dependents dels ingressos per turisme (entre ells, diversos estats insulars, com les Seychelles, Cap Verd i São Tomé i Príncipe), a més de les potències turístiques del continent: Marroc, Sud-àfrica i Tunísia.
- Altres factors diversos, com la caiguda generalitzada de les exportacions, la interrupció de les cadenes de valor i els confinaments en alguns països van tenir efectes igualment negatius sobre les economies. La suspensió de l'activitat econòmica a la Unió Europea i la Xina, principals socis comercials i d'inversió africans, va produir una paralització de les exportacions i subministraments al llarg del 2020, segons es van anar implantant confinaments en els països compradors de béns africans.

L'Àrea de Lliure Comerç Continental Africana es posiciona a l'agenda regional com un instrument clau per a crear mercats més competitius i fomentar el desenvolupament econòmic i social del continent

Totes aquestes vies d'impacte van produir fortes caigudes de l'activitat econòmica africana el 2020, tal com estava succeint en la resta dels països del món. L'efecte de la pandèmia i les seves conseqüents seqüeles, encara que generalitzades, no van ser homogènies (quadre 1). Alguns països van resultar ser especialment vulnerables, com és el cas més notable de Líbia (amb una davallada de l'activitat econòmica mesurada en termes de PIB d'un -59%

respecte a l'any anterior). En línies generals, l'impacte més gran va ser percebut pels països exportadors de petroli (com per exemple Angola, Sudan del Sud o Guinea Equatorial, amb caigudes del PIB de -4%, -6,6% i -5,8% respectivament) i els més dependents del turisme (com les illes Maurici, Cap Verd o les Seychelles, amb retrocessos del seu PIB de -15,8%, -14% i -13% respectivament).

Quadre 1: Taxes de creixement econòmic (variació % del PIB) (2020-2021)

Font: Fons Monetari Internacional [1]

Perspectives de recuperació econòmica

Segons la majoria dels pronòstics, s'espera una recuperació a nivell mundial al llarg del 2021 tendència que inclou igualment tots els països africans. Ara bé, convé ressaltar tres idees fonamentals que afecten els països africans en el procés de recuperació:

(1) La primera és que l'accés a les vacunes s'ha convertit en un element diferenciador, amb millors perspectives per als països amb més taxes de vacunació. En el cas africà, encara que amb divergències entre països, els ritmes de vacunació estan sent molt lents [2] i per això les perspectives de recuperació econòmica són pitjors. El quadre 2 mostra un pronòstic mundial amb una pujada del 6% del PIB global per al 2021, però d'un ritme menor (3,4%) de mitjana per als països de l'Àfrica Subsahariana.

Quadre 2: Creixement econòmic i perspectives per regions i països (2020-2022)

	2020	2021	2022
Total mundial	-3,2	6,0	4,9

Economies avançades:	-4,6	5,6	4,4
- Estats Units	-3,5	7,0	4,9
- Eurozona	-6,5	4,6	4,3
Economies en desenvolupament:	-2,1	6,3	5,2
- Xina	-2,3	8,1	4,7
- Amèrica Llatina i Carib	-7,0	5,8	3,2
- Àfrica Subsahariana	-1,8	3,4	4,1
— <i>Nigèria</i>	-1,8	2,5	2,6
— <i>Sudàfrica</i>	-7,0	4,0	2,2

Font: elaboració pròpia a partir de dades del Fons Monetari Internacional [3]

(2) La segona idea lligada a la recuperació fa referència a la diversitat continental. De la mateixa manera que l'impacte econòmic de la pandèmia ha estat desigual, també s'esperen ritmes de recuperació divergents (veure quadre 1). Així per exemple, les economies dels països més dependents del turisme van tenir una caiguda més forta (11% de mitjana el 2020), però igualment es pronostica una recuperació més ràpida que la mitjana africana de 6,2% per a 2021. D'altra banda, la recuperació dels països exportadors de petroli dependrà dels preus mundials del cru (amb una tendència a l'alça que ja ha començat), i s'espera per al 2021 un increment mitjà del 3,1 del PIB.

(3) La tercera idea fonamental és que, malgrat la recuperació econòmica, no es pot pronosticar un revers equivalent en l'increment de la pobresa que ha provocat la COVID-19. Segons el Banc Africà de Desenvolupament [4], 30 milions d'africans van caure en una situació d'extrema pobresa el 2020 a causa de la pandèmia i uns altres 39 milions podrien ser empesos a la pobresa extrema el 2021. Trobem diversos factors darrera d'aquest increment, entre els quals hi ha els confinaments, l'augment de l'atur per la caiguda de l'activitat econòmica, i ara el 2021 la pujada de preus (d'aliments i combustibles per exemple).

I malgrat la pandèmia... llançament de l'AfCFTA el 2021

L'agenda 2063 de la Unió Africana (UA), té entre els seus 14 projectes emblemàtics la posada en marxa de l'Àrea de Lliure Comerç Continental Africana (AfCFTA per les seves sigles en anglès, o ZELCAf en francès). Les visions més pessimistes consideraven que l'AfCFTA era un projecte massa ambiciós, sobretot tenint en compte que l'experiència integradora a nivell regional a l'Àfrica no havia estat massa reeixida. Per això, era de preveure per a molts que aquest projecte es dilatés en el temps. Però no ha estat així. L'impuls de la Unió Africana, juntament amb un elevat compromís polític dels diferents governs, va portar a la firma amb bastanta celeritat de l'AfCFTA/ZLECAf el març de l'any 2018 a Kigali (Ruanda) i a la seva posada en marxa de forma operativa el gener de 2021.

Malgrat l'absència inicial en la firma del Tractat de les dues grans potències continentals, Sud-àfrica i Nigèria, era tan important el nombre de països signants (44 de 55 països membres de l'UA), que l'esdeveniment va resultar ser una fita important en la integració

econòmica continental, i un gran pas en la història del panafricanisme africà. L'Acord va entrar en vigor el 30 de maig de 2019 i tot just un mes després, s'anunciava que la seu de la Secretaria de l'AfCFTA s'establiria a Ghana. Durant el primer any, el procés d'establiment de l'Àrea de Lliure Comerç s'anava desenvolupant segons els terminis previstos i amb gran acollida per part de la majoria dels països. Se succeïen així noves firmes i ratificacions de l'Acord. El 2020, es va designar el primer secretari general, el sud-africà Wamkele Mene i per al juliol d'aquell mateix any, s'establia la data d'inici del règim de comerç liberalitzat entre la trentena de països que havien ratificat l'Acord (data que després es retardaria alguns mesos, per coincidir ja amb l'extensió de la pandèmia pel continent).

Encara que amb alguns mesos de retard, la COVID-19 no impedeix que s'iniciï el 2021 el règim comercial de l'AfCFTA. Aquest règim consisteix en l'eliminació de barreres comercials (sobretot aranzels) entre els països que actualment han ratificat l'Acord. Com a regla general, els països han d'eliminar el 90% dels seus aranzels a productes i serveis provinents d'altres països africans al llarg d'un període de 5 anys. Per als països menys avançats, el període és superior. En un termini d'entre 10 i 13 anys, tot el comerç africà es realitzaria sense aranzels [5].

La liberalització dels mercats africans que portarà l'AfCFTA permetrà a les seves empreses l'accés en condicions més favorables a altres mercats del continent

Aquesta liberalització dels mercats africans amb aranzels zero és el major i més ràpid canvi que portarà l'AfCFTA i que permetrà l'accés de les empreses africanes a altres mercats del continent en condicions més favorables. Aquesta novetat és rellevant, ja que els aranzels a les importacions entre els països africans han estat tradicionalment molt alts. L'aranzel mitjana que han enfrontat les empreses africanes a l'hora d'exportar a altres països africans és de 6,5%, per la qual cosa ha resultat en nombroses ocasions més fàcil comerciar amb l'exterior que entre els mateixos països del continent.

Efectes de la pandèmia sobre l'AfCFTA

Els efectes de la COVID-19 han atorgat a la iniciativa de l'AfCFTA major rellevància. Els desajustos comercials i la interrupció de les cadenes de valor globals en el marc de la pandèmia, han posat en relleu dos grans temes: d'una banda, la vulnerabilitat de les economies africanes i la seva excessiva dependència als mercats internacionals; i per altre, la necessitat de reduir aquesta dependència enfortint les cadenes de valor regionals, és a dir, aconseguir traslladar una major part del procés productiu al terreny africà, i reduir la dependència dels subministraments -i fins i tot les vendes- del i cap a l'exterior. En definitiva, aconseguir que l'Àfrica comerciï més amb l'Àfrica.

Tenint en compte que l'objectiu primari de l'AfCFTA és precisament aconseguir l'augment

del comerç intrafricà (actualment menys del 20% del total d'intercanvis del continent) fins a assolir el 50% per a l'any 2030, és fàcil entendre el paper protagonista que l'Àrea de Lliure Comerç té en aquest nou context. La pandèmia ha amplificat, per exemple, la dependència de les importacions en sectors clau, com el farmacèutic o de subministraments mèdics. Com a resposta, s'han accelerat els programes per impulsar la seva producció a diversos països africans. S'espera que aquest mercat liberalitzat i sense aranzels serveixi per estimular la substitució en diferents sectors dels proveïdors internacionals per productes i proveïdors africans.

Si es vol que l'AfCFTA funcioni, caldrà fer transformacions econòmiques i millores en la xarxa d'infraestructures

Ara bé, perquè l'AfCFTA serveixi per a enfortir les cadenes de valor regionals i contribueixi a incrementar el comerç intrafricà —que es troba entre els més baixos del món—, es necessita no només retòrica política, sinó també transformacions econòmiques (sobretot industrialització) i millores en la xarxa d'infraestructures. S'han de produir importants canvis productius que permetin als països produir allò que altres veïns demanden i és per això que la industrialització torna a aparèixer com un objectiu prioritari en el continent.

Elements per a l'èxit de l'AfCFTA

L'Àrea de Lliure Comerç és sens dubte un projecte ambiciós, de grans objectius, que majoritàriament són a mitjà termini: augment del comerç intrafricà, industrialització, creació de llocs de treball, atracció de la inversió, entre d'altres. Existeix un cert consens en què no es poden esperar efectes de forma immediata, sinó que cal tenir en compte una sèrie de factors o elements clau que permetran que les expectatives sobre els efectes de l'AfCFTA es transformin en realitats, i que poden resumir-se en: ratificacions, implementació efectiva, recuperació econòmica, industrialització, infraestructures i temps.

En primer lloc, és necessari que tots els països ratifiquin l'Acord de l'AfCFTA, ja que la ratificació és el que obliga legalment als governs a posar en marxa les mesures compromeses. A data de setembre de 2021, segons el *Ratification Barometer* de Tralac són 38 els països que han ratificat l'Acord, i tot el continent, a excepció d'Eritrea, ha firmat l'Acord fundacional. En segon lloc, perquè l'AfCFTA pugui tenir èxit, els països han de fer efectius els compromisos adquirits i implantar els plans d'acció, molts dels quals estan en procés de preparació. En tercer lloc, les economies africanes han de tornar a la normalitat i per tant és necessari que es confirmi i consolidi l'inici de la recuperació a partir de 2021. Per tal d'assolir-ho, els ritmes de vacunació haurien de ser més ràpids, ja que segons els pronòstics, amb menys vacunes la recuperació econòmica serà més lenta. Un quart factor fonamental és que s'intensifiqui el procés d'industrialització de les economies africanes, la qual cosa permetria aprofitar els avantatges de tenir un mercat unificat i de vendre un volum de manufactures més gran als països veïns.

El paper del finançament extern per al desenvolupament i la millora d'infraestructures serà determinant per a l'èxit de l'Àrea de Lliure Comerç Continental Africana

En quart lloc, i com a factor de gran rellevància, hi ha la necessitat de millorar les infraestructures: carreteres, ponts, ports i altres infraestructures claus per al comerç. Fins ara, el paper protagonista de la Xina en el finançament d'infraestructures ha estat una constant al continent. Atès que la pandèmia ha generat més necessitats de finançament als països africans (i a la resta dels països del món), el paper del finançament extern (i d'altres actors, com el G7, i la UE) per al desenvolupament d'infraestructures a l'Àfrica serà determinant per a l'èxit de l'AfCFTA.

Finalment, per a l'èxit de la iniciativa es necessita temps. Un factor que, encara que la pandèmia ha convertit en més urgent, no es pot accelerar per aconseguir els efectes desitjables de la iniciativa.

Reflexions finals

Després d'un any de recessió mundial, la recuperació està prevista per al 2021. En aquesta tendència s'inclou també a les economies africanes, encara que es preveu que sigui més lenta a causa dels ritmes de vacunació. Aquesta recuperació marcarà el final de la pitjor recessió dels últims 25 anys al continent i és d'esperar que es vegi impulsada pel restabliment de l'activitat turística, l'augment dels preus de les matèries primeres i la reducció progressiva de les restriccions de la COVID-19.

De la mateixa manera que la pandèmia va afectar de forma desigual als països africans el 2020, essent els més tocats els exportadors de petroli i els dependents de l'activitat turística, també es pronostiquen divergències en els ritmes de recuperació econòmica. Alguns factors conjunturals, com per exemple la pujada dels preus del petroli, és positiva per als exportadors de cru, però generarà tensions inflacionistes en d'altres.

La pandèmia ha posat en evidència a més dos qüestions fonamentals. D'una banda, l'excessiva dependència i vulnerabilitat que tenen molts països africans de les exportacions de petroli i les oscil·lacions del preu del cru, i en general, dels mercats exteriors. Per una altra, que les cadenes de valor poden interrompre's, com ha succeït durant diversos mesos al llarg del 2020, i que sense mercats regionals a l'Àfrica que compensin la caiguda de la demanda internacional, l'Àfrica no pot mantenir ritmes de creixement estables.

La pandèmia ha agreujat a més alguns problemes de les economies africanes, com el nivell d'endeutament d'alguns països i ha augmentat, en tots ells, la necessitat de recursos financers. Amb els confinaments, la caiguda de l'activitat econòmica, l'augment de l'atur, i la pujada dels preus, s'han revertit significativament els avenços aconseguits en les últimes dècades en qüestions de pobresa.

Tanmateix, i malgrat la pandèmia i els seus efectes, l'AfCFTA ha continuat el seu recorregut. La COVID-19 ha amplificat les bondats del projecte i més encara la urgència d'enfortir els llaços econòmics entre països africans, atrapats des de l'època colonial en un model d'exportació i dependència de tercers països (generalment europeus, i de forma creixent la Xina). Així doncs, l'AfCFTA genera en l'actual context, grans expectatives. Si amb el temps es superen els obstacles més decisius com la necessitat d'infraestructures per al comerç, i els països africans mostren compromís polític per a implantar els compromisos, el potencial de la iniciativa per contribuir al creixement i al desenvolupament africà és enorme.

Des d'una visió més optimista, l'Àrea de Lliure Comerç podria funcionar com a incentiu per a la transformació de les economies africanes (sobretot a través d'una industrialització creixent) en economies més diversificades, més competitives i capaces de generar més ocupació. En aquesta línia, la concentració de les cadenes de valor en el mateix continent i l'emergència del "Factory Africa" són objectius que la pandèmia del COVID-19 ha contribuït a prioritzar en les agendes polítiques africanes.

És cert que els objectius de l'AfCFTA són ambiciosos, però com afirma l'economista Carlos Lopes, representant de la Unió Africana davant de la UE: "L'agenda de l'AfCFTA és gran, però la voluntat política africana també".

REFERÈNCIES

- 1 — Fons Monetari Internacional (2021): *World Economic Outlook Update: July 2021*. FMI, Washington.
- 2 — Segons dades de l'Africa CDC (Africa Centres for Disease Control and Prevention) de la Unió Africana, a data de setembre de 2021 el 2,9% de la població africana tenia la dosi completa, i el 5,1% la primera dosi de la vacuna.
- 3 — Fons Monetari Internacional (2021): *World Economic Outlook Update: July 2021*. FMI, Washington.
- 4 — Banc Africà de Desenvolupament (2021): *African Economic Outlook 2021*. Banc Africà de Desenvolupament. Abidjan.
- 5 — Unió Africana (2021): *The Schedules of Tariff concessions*. Unió Africana. Addis Abeba.

BIBLIOGRAFIA

Banc Africà de Desenvolupament (2021): *African Economic Outlook 2021*. Banc Africà de Desenvolupament. Abidjan.

Calabrese, L. (2021): *Xina-Africa Economic Relations: The BRI, the AfCFTA and the rest of the world*. Italian Institute for International Political Studies. ISPI. Roma.

Fons Monetari Internacional (2021): *World Economic Outlook Update: July 2021*. FMI, Washington.

ODI (2019): *Why industrialization is vital for the African Continental Free Trade Agreement to succeed*. Overseas Development Institute. Londres.

Unió Africana (2021): *The Schedules of Tariff concessions*. Unió Africana. Addis Abeba.

Ainhoa Marín Egoscozábal

Ainhoa Marín Egoscozábal és investigadora principal del Real Instituto Elcano i professora d'Economia aplicada a la Universitat Complutense de Madrid (UMC). Doctora en Economia, ha treballat al Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament (UNDP) i a la Comissió Econòmica de les Nacions Unides per Àfrica (UNECA) a Addis Abeba, Etiòpia. És integrant del Grup d'Estudis Africans (GEA) de la Universitat Autònoma de Madrid i imparteix classes de postgrau sobre temes africans. Ha participat en diversos projectes de recerca i consultoria i ha publicat treballs per a organitzacions de la societat civil i institucions oficials com el Ministeri espanyol d'Afers Exteriors i de Cooperació, Casa Àfrica, la Fundació Carolina, l'ICEX, l'Institut Complutense d'Estudis Internacionals (ICEI), la Fundació Alternativas, el Consell Superior d'Investigacions Científiques (CSIC) o l'European Centre for Development Policy Management (Brussel·les).